

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl/Year: 6, Sayı/Number: 22,

Mart/March 2020, s./p. 338-347

Geliş/Submitted: 16.02.2020

Kabul/Accepted : 21.03.2020

Yayın/Published: 25.03.2020

DOI Number:

[10.29228/kesit.42156](https://doi.org/10.29228/kesit.42156)

Araştırma Makalesi

Mehmet Ali EKİNCİ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5868-2855>

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı

mhmtaliekinici@gmail.com

OSMANLI DEVLETİ'NDE "AİLE" NİN HUKUKİ YAPISI ÜZERİNE BİR ÇÖZÜMLEME

Öz

Osmanlı Devlet'inde toplum yapısını ve düzenini anlamak için, aile'nin hukuk yapısı iyice incelenmelidir. Çalışmamız da Osmanlı Devlet'inde aile'nin hukuki yapısı üzerinde durulmaktadır. Hukuk yapısını anlamak için, ilk başvuru yaptığımız kaynaklar genel olarak şer'iyye sicilleridir. Aile'de hukukun başlama evresi bireylerin evliliğe karar vermeleriyle ve nikahın kıyılmasıyla beraber başlamaktadır. Çalışmamızın amacı, kadın ve erkek birey evlendiklerinde birbirlerinin üzerindeki hak ve sorumlulukları ile alakalı bilgiler sunmaktır. Sonuç olarak, aile'deki nişan, nikah, mehir, boşanma gibi konuların detaylı bir şekilde incelenip, şer'iyye sicillerinden örnekler verilerek konunun daha iyi anlaşılması için gayret edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Aile Hukuku, Nişan, Nikah, Mehir ve Boşanma

AN ANALYSIS ON THE LEGAL STRUCTURE OF THE FAMILY IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

In order to understand the structure and order of society in the Ottoman Empire, the legal structure of the family must be thoroughly examined. Our study focuses on the legal structure of the family in the Ottoman Empire. In order to understand the legal structure, the sources we first refer to are generally the Shar'iyya records. The beginning phase of the law in the family begins with individuals deciding on marriage and taking part in the marriage. The purpose of our study is to provide information about the rights and responsibilities of men and women to each other when they are married. As a result, the subjects such as engagement, marriage, dowry and divorce in the family were examined in detail and tried to be better

understood by giving examples from Shar'iyya records.

Key words: Family Law, Engagement, marriage, dowry and divorce

GİRİŞ

Aile; evlilik nedeniyle oluşum bulmuş olan “hısımlık” manasındadır. Sıhr (çoğulu eshâr) cümlesi “eritmek, karıştırmak ve yaklaştırmak” gibi anlamları olan “shr” kökünden türemiş olup evlilik bağı oluşturan biri kadın diğeri erkek olarak tarafların ve yakınlarının bir riyle bir “bağ kurması” ve “karışmasına” sebep olan hısımlığa aile denilmektedir.¹

Aile, bireylerin içinde bulunduğu ortam, doğduğu, gelişimini tamamladığı ve büyüdüğü, bunların yanı sıra ilk eğitimini aldığı, küçük sosyal yapıdır. Fakat bu yapının neticesi, toplumların temelini oluşturmasında etkili bir rol üstlenmiştir. Toplum, aile dediğimiz küçük yapı taşlarının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.²

Umumi olarak hukukun en temel prensibi, toplumun düzenini korumak olduğuna göre, toplumun küçük birimi ve yapı taşı olan aileyi bunun haricinde düşünmek yanlış olurdu. Genellikle bütün hukuk sistemleri aile hukukuna yer ayırmıştır. Osmanlı Devleti de İslam hukukuna göre Aile hukukunu ve toplum yapısını düzenlemiştir.³

Osmanlı Devletinde Aile hukukunun oluşmasında etkisini en çok gösteren iki önemli etmenden biri evlenme diğeri ise boşanmadır. Özellikle evlilik aşamasına gelmiş kadın ve erkeğin birbirlerinin üzerinde hakları olduğunu ve bu hakların hukuki statüyü belirlemede, etkili olduğu söylenilebilir. Bunun yanında, boşanma hakkının daha çok erkeğe tanınması, çok eşlilik, kadının evlenmeye isteği ve rızası, gibi konular aile de hukuki süreci başlatan önemli konulardır.⁴

1- Osmanlı Devleti'nde Aile Hukukunun Genel Yapısı

Hukuk, toplumun yaşam biçimini ve genel münasebetlerini, cebrî müeyyidelerle, birbiriyle ilişkili kurduran yasalar bütünüdür. Hukuk sözcüğünün kaynaklardaki bir diğeri manası, temelde şâriin, görünürde ise dinin, aklın tanıdığı yetki, güç ve imtiyazlar denilmektedir.⁵ Başka bir deyişle ahlak kurallarına, kanuna, örf ve adetlere bağlı olarak davranış ve hareket özgürlüğünü dizayn eden, usul ve kaidelerdir.⁶

Osmanlı Devletinde aile hukukuna geçmeden önce genel hukuku iki başlık altında incelemek gerekir. Birincisi şer'i hukuk diğeri ise örf'i hukuktur. Söz konusu şer'i hukukun esas kaynakları Kur'an, sünnet, icma ve kıyas gibi şer'i kanutlar aracılığıyla ve İslam alimlerinin fıkıh kitaplarında derledikleri hukuki kararlardır. Bu kararlar kesinlikle hiçbir kişi, kurum ve heyetinin onayına ihtiyaç duyulmadan geçerli olup ve topyekün Müslümanları bağlar. Osmanlı Devleti'nde özel hukukun tamamına yakını ve kamu hukukunun da yüzde seksenini bu tür şer'i

¹ Hamza Aktan, “Aile”, *DİA*, C.37, s.111-112.

² Ahmet Yaman, ‘*İslam Aile Hukuku*’, İstanbul 2013, s.18.

³ Ahmet Yaman ve Halit Çalış, ‘*İslam Hukukuna Giriş*’, İstanbul 2014, s.177.

⁴ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Aile Hukukunda Kadın”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.2, s.365-374.

⁵ Ali Bardakoğlu, ‘Hukuk’, *DİA*, C.15, s.139-151.

⁶ Mehmet Erdoğan, ‘*Fıkıh ve Hukuk Terimleri*’, İstanbul 2013, s.201.

kararlar oluşturmaktadır.⁷

Osmanlı Devleti'nde bir diğer önem arz eden konu ise örf'i hukuktur. Osmanlı Devleti şer'i veya şeriatı aşacak bir hukuk sistemi geliştirmiştir. Bu duruma alan hazırlayan prensip ise, örfi yani genel manada, padişahın kendi iradesine dayanarak ve şeriat kanunu çerçevesine giremeyen alanlara, hüküm koyma durumudur. Fakat koyulan hükümler devletin menfaatlerine ters düşmez ve devleti her şeyin üstünde tutmayı amaç edinmiştir.⁸

İslam aile hukukunun Osmanlı Devleti'nde ciddi anlamda etkisini vücuda getirmiş olduğu söylenilebilir. Aile hukuku İslam hukukunun dahilinde, gelişmiş ve esasları ile teferruatlı bir biçimde etki alanı bulmuş ve uzun süren yıllarda da önemli bir değişim arz etmemiştir. Yalnızca son asır bu değişmeyen duruma dahil etmek doğru olmaz, çünkü son asırda Osmanlı padişahları batıdaki gelişmelerin karşısında duramadıkları ve etkilendikleri söylenilebilir. Dolayısıyla söz konusu durum Osmanlı aile hukukuna da etkisini ciddi manada göstermiştir.⁹

Osmanlı Devletinde aile yapısındaki hukuk ile İslam hukuku arasında paralellik vardır. Çünkü Osmanlı aile hukukunun daha sistematik bir şekilde uygulanmasında müftünün aldığı kararlar ve verdiği fetvalar mühimdir. Ayrıca, fetva makamının yanında bir yardımcı görevi gören kadı ve kadı kayıtlarının etkisi oldukça büyüktür. Osmanlı Kadısının elindeki kadı kayıtları ile birlikte, fetva mecmuaları da mevcuttur. Kadı devamlı bu kaynaklara başvurmaktadır. Kanunnameler ve şer'iyye sicilleri de karar verme aşamasında kadının başvuru yapabileceği kaynaklardır.¹⁰

Osmanlı Devletinde ailenin, daha iyi anlaşılması için öncelikle ailenin Türk töresindeki yerinin iyi tetkik edilmesi gereklidir. Aile'nin hukuk yapısı tetkik edildiğinde mühim bir konu olan İslam hukukundaki mevcut yerini de iyi etüt etmek lazımdır. İslam hukuku, babaya imtiyazlar sağladığı kadar bunun sınırsız olmadığını da belirtmektedir. Yani baba otoritesi belli bir sistem dahilinde hazırlanmıştır.

İslam-Osmanlı Hukuku içerisinde kadının erkek üzerindeki hakları da söz konusudur. Yani erkek keyfi istek dahilinde eşini boşayamaz, ve kendi isteğine göre bırakamazdı. Kadın mal ve mülk'ten mahrum edilemezdi.¹¹ Osmanlı toplumu ata-erkil bir toplum olduğu için Aile Hukukunu düzenlerken erkek birey daha çok ön plana çıkmaktadır. Fakat ön plana çıkması demek değildir ki kadına verilen hak yoktur veya sınırlıdır. İslam hukukuna göre, Kadın mal, mülk sahibi olma, kendi vasiyeti ile çocuklarına miras bırakma gibi haklara da sahip idi. Kadın, mülk edinip ve bundan istediği gibi faydalanabilirdi.¹²

2. Ailenin Oluşum Evreleri

2.1. Namzedlik (Nişan)

Evlenmeleri uygun olan bir erkek ve bir kadının anlaşarak evliliklerini vaad etmeleri

⁷Ahmet Akgündüz, "Osmanlı Hukukun'da Şer'i Hukuk-Örf'i Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İslami Araştırmalar*, C.XII.S.2, s.117-122.

⁸Halil İnalcık, "Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet", İstanbul 2016, s.57.

⁹M.Akif Aydın, "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi", *Osmanlı Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü*, Başbakanlık Arşiv Kurumu, Ankara 1982, s. ?

¹⁰Aydın, "İslam-Osmanlı Aile Hukuku", İstanbul 1985, s.78-82.

¹¹Rifat Özdemir, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi IX*, İstanbul 1989, s.101-108.

¹²Kadriye Yılmaz Koca, "Osmanlı'da Kadın ve İktisat", İstanbul 1998, s.18.

manasın da olan namzedlik ya da güncel manasıyla nişanlanma, fertler arasında verilen karar neticesinde meydana gelen ilişki kurma durumuna denilmektedir.¹³ Nişan evliliğin oluşması için atılan ilk adımdır. Osmanlı Devleti, İslam hukukuna göre aile düzenini, koruduğu için evlenmeye niyet eden kadın ve erkek nişan merasiminden sonra bireylerin birbirleriyle özgürce görüşme durumuna izin vermemiştir. Sadece erkek bireyin nişanlılık (namzedlik) döneminde evleneceği kadınınun ellerini yüzün ve ayaklarını görme iznini vermiştir. Kadın birey ise erkeği kafesli pencere arkasından sokakta görebilirdi. Nişanlılık evlenme konusunda bir niyet olup herhangi bir hukuki yönü yoktur. Bunun haricinde belirli bir süresi de yoktur.¹⁴

Nişanlılık süresinde bireylerin birbirlerine karşı herhangi bir hukuki durum söz konusu değildir. Nitekim nişanın bozulması gibi bir durum olursa, herhangi bir taraf diğerinden hak talebinde bulunabilir. Yani nişan merasiminin gerçekleşmesi bireylere hukuki sorumluluk yüklememektedir.¹⁵ Hukuki süreç kadın ve erkek arasında nişan bozulmasıyla başlamaktadır. Taraflardan birinin vefat etmesi, nişanın bozulmasına sebebiyet verir. Vefat eden kişinin akrabaları diğer tarafa, nişan esnasında verilen hediyelerin geri alınması için mahkemeye başvuru yapma hakkı vardı. Konya'da bu konuya dair bir örnekte şu ifadeler yer verilir; "...Ali bin Sefer tarihi kitabdan bir bucuk sene mukaddem müvekkile-i mezbure Şerife Rabia'ya namzed idüp hinn-i namzede otuz ğuruş nakd ve iki çuka serpuş be bir diba serpuş ve bir mumi yemeni ve bir donluk çiçekli baldı ve beş ğuruşluk ipek ve dört ğuruşluk kalabdan ve on vukiyye ketan mezbure Rabia'ya def ve teslim idüp hala karındaşı mezbur Ali fevt olup hasran veraseti müvekkilim mezbur Ahmede münhasıra olmağla meblağ-ı mezburu ve eşya-ı mezbureyi Rabia'dan talep ... (29 Safer 1149/9Temmuz 1736)"¹⁶ verilen örneğe göre Ahmed'in kardeşi için mahkeme yolu ile vefat eden Ali'nin bir bucuk yıl önce nişanlandığı kadın olan Rabia'dan nişan merasimi esnasında verilen mal ve eşyalarını talep etmesine dairdir.

Namzedlik mevzusu genel itibarıyla İslam hukukunda karşılıklı anlaşmaya varmış olan bireylerin arasında gerçekleşecek olan evliliğe zorunluluk getirmemiştir. Nişanın bozulma sebeplerine baktığımızda sicil kayıtlarında birçok kayıt mevcuttur. Örneğin küçük yaşlarda yani baliğ olmadan anne-babası tarafından nişanlanan kız çocuğun baliğ duruma gelip ailesi tarafından seçilen erkek birey ya da kocaya karşı çıkararak nişanı bozabiliyordu.¹⁷ İyi anlaşılması için örnekte şu ifadeler yer verilir; "... Şerife Kezban sağire iken oğlum sağir-i mezbur Ali'ye merkume kezbanın validesi Hadice ile ancak namzed idüp beynimizde akd-i nikah cari olumuşidi deyu beyinlerinde akd-ı nikah olmadığın ikrar ve itiraf etmekle ikrarı mucibince merkume Şerife Kezbanı bi vech muaraza mümanaatdan merkum Ali men olunup ve merkume Şerife Kezbanı nefsini dilediği kimesneye tevzice izn bir le ma – vaka bi't-taleb ketb olundu.(19 Ramazan1149/21 Ocak 1737)"¹⁸ örnekte anlaşılacağı üzere Konya'da Zincirlikuyu mahallesi sakinlerinden olan Mustafa kızı Şerife Kezban ile Ali oğlu Abdülğani arasındaki namzedin den ayrılma yani bozma mevzusuna dair bir örnektir.

Nişanlılık sürecinin başlamasıyla Osmanlı devletinde toplumun en temel yapısı olan ailenin kendisine göre belli başlı adet, gelenek ve görenekleri vardı. Bu adetler üzerinde birkaç örnek verilebilir. Kız gelin ailesinden istenmesiyle birlikte törenden iki gün sonra isteyen aile

¹³H.İbrahim Acar, "Nişan" ,*DİA*, C.33, s.152-154.

¹⁴ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi", Isparta 2012, s.58.

¹⁵ Muhsin Koçak,Nihat Dalgın ve Osman Şahin, "İslam Hukuku", İstanbul 2013, s.185.

¹⁶ İzzet Sak ve İbrahim Solak, "53 Numaraları Konya Şeriyeye Sicili", Konya 2014, s.313-314, H.132-2.

¹⁷ İzzet Sak, "Osmanlı Toplumunda Namzedin(Nişanın) Bozulması ve Sonuçları; Konya Örneği (18.yy Çeyreğine Ait Konya Şeriyeye Siciline Göre)", "Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi", S.16, s.493-523.

¹⁸ Sak ve Solak, "53 Num. K.Ş.S", s.510, H.212-2.

tarafından iki bayan nişan bohçası adında gelin evine bir bohça götürürler. Bu bohçanın içerisinde nim(yarım) top hayli pahalı bir şal ve uygun, kibar olan iki top kumaş, orta boy ama değeri yüksek olan bir pırlanta dal bulunurdu. Bohçanın gelin evine verilmesi durumuna ise nişan takıldı olarak ifade edilmektedir. Fakat öyle adetler vardır ki onlardan bir tanesi gelin hanımın giydiği pabucun ölçüsünün alınması durumudur. Bu durum artık nişan kesinleştiği anlamına gelmektedir. Ayrıca bu adedin yanında gelinin annesine, babasına ve yakın akrabalarına da ayakkabı gönderme adeti vardır.¹⁹

2.2. Evlenme (Nikah)

Genel itibari ile bir tanım yapılırsa, bir araya gelme durumu ve birleştirme gibi manalara gelen ve bunun yanında fıkıh terim olarak şer'i çerçevede, aralarında evlilik problemi olmayan bir kadın ve erkeğin hayatlarını ömürleri boyunca bir araya getirme durumunu ifade eder. Evlilik, semavi dinlerin hepsinde kadın ve erkek fertlerin kendileri için özel bir ortam oluşturmaları ve insan soyunun devamlılığı için kurdukları ilişkidir. Bu söz konusu durumun neticesinde bir aile meydana gelmektedir.²⁰

Evlilik, dini bir yapının müdahalesine bağlı kalmayarak iki şahid önünde yalnızca kadın ve erkek iki iradenin birbirlerini uygun görmesiyle ve anlaşmasıyla gerçekleşen ve bunun semeresinde gerekli bütün sorumluluğu üstlenen medeni bir akittir.²¹ Osmanlı devletinde evlilik bazen kadın ve erkek, kâdı huzuruna çıkararak, bazen de taraflardan birinin ya da her ikisinin mahkemeye yerine vekil göndermeleriyle bunun yanında zaman zaman evde şahitler önünde de nikah kıyılıyor ve evlilik sözleşmesi mahkemenin sicilinde kayıt altına alınıyordu.²² Bu duruma ayrıntılı değinilirse, Ebussud efendi Fetvalarından 36.meselede "Hakim ma'rifetsiz nikah olunmaya" deyü emr-i padişaha varid olmuş iken hakim ma'rifetsiz nikah sahih olur mu?" meselesinden nikah akdinin dolayı kadı ya gitme usulunun olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat Ebussud bu meselede ki soruya şöyle cevap vermektedir. "Olmaz, meğer niza ve husumet olmaya" şeklinde cevap vermektedir. Dolayısıyla bu durumun şer'i yönünün olmadığını kanıtlamaktadır.²³

Evlenme, karı-koca mabeyninde beraber bir yaşam geçirmeleri ve ruberu yardımlaşmaya olanak sağlayan ve iki tarafa hak ve sorumluluk yükleyen bir sözleşmedir. Evlenecek bireyler ilk başlangıçta yaşadıkları yerde ihtiyar heyetinden evlenmelerine sorun teşkil etmediğine dair ve bu durumu belgeleyen bir ilmühaber niteliğinde bir kağıt alırlardı. Kağıdı aldıktan sonra kadıya müracaat ederlerdi. Kadı ise iki şahidin önünde mehir bedelini ve tespit edileni sicile yazarak kayıt altına almaktaydı. Bunun mukabilinde kadı mehir değerini ve bedelini izinname kağıdında da kayıt altına alıp bununla birlikte köy ve mahallenin imamlarına gidip nikahı gerçekleştirirdi. Bunun yanında kadının kayıt defteri olan sicil defterinde evlenecek bireylerin adları, çocuk-yetişkinliğe ermiş dul olmamaları, mahalleleri veya köyleri, netleşen mehir miktarını ve nikah tarihini de kadı sicil defterine yazardı.²⁴

¹⁹ Abdülaziz Bey, "Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri", (Haz.K.Arısan ve D.Arısan Günay), İstanbul 1994, s.109-110.

²⁰ Fahrettin Attar, "Nikah", *DİA*, C.33, s.112-117.

²¹ Hayreddin Karaman, "Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku", İstanbul 2011, s.28.

²² Erol Özbilgen, "Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye", İstanbul 2010, s.450.

²³ M.Ertuğrul Düzdağ(haz.), "Şeyhülislam Ebussud Efendi Fetvaları Işığında 16.Asır Türk Hayatı", İstanbul 1983, s.37.

²⁴ Ayhan Yüksel, "Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları (1861-1906)", Kadıköy 2008, s.7-8.

Evlilik akdi, eşler mabeyninde birlikte yaşamaya ve faydalanmaya olanak yaratan ve taraflara hak, görev ve sorumluluklar yükleyen kendi rızalarıyla teşekkül olan bir akittir. Evlilik üzerinde iki tane görüş mevcuttur. Evliliğin hukuki yönden ve dini yönden görüşüdür. Birinci önemli husus Hukuki olarak incelediğinde de nikah akdi bir yaşam ortaklığı vücuda getiren eşlerin rızasında olan bir akittir. İkinci önemli husus ise evliliğin dini açıdan önemidir. İslam hukukunda nikah akdi dini bir akit değildir. Fakat bunun yanında iki şahit önünde bireylerin kendi iradeleriyle beyan etmeleri ve diğer unsurların oluşum bulması durumunda ise medeni bir akit olduğunu söylenebilir. Sonuç olarak İslam hukuku asırlar önce kadını bir satılık obje olmaktan çıkarmıştır. Bunun yanında evlilik akdinde reformlar yaparak kadını aşağılayıcı bir tutumdan kurtarmıştır.²⁵

Aile'nin yapısı dahilinde evlilik gelenekseldir. Bu evliliğinin gerçekleşmesinde babanın rolü çok önemlidir. Fakat bazı durumlarda baba ölmüş ise veya başka sebeplerle olmadığı vakit dede, erkek kardeş, amca veya dayı önemli rolü üstlenebilirdi. Bazı istisnai durumlarda akrabalar da yoksa kadı bu işlemi gerçekleştirebilirdi. Bunun yanında ergenlik devresini geçirip yetişkin bir duruma geldiğinde kız tek başına karar verip evlenebilirdi. Bir başka detay ise kız reşit yaşındaysa ve kızın izni dışında evlilik kararı verilmişse de kız bu durumunu kadıya şikayet edip mahkeme edebilirdi.²⁶ Bu durum ile ilgili IV.Murad döneminde Aksaray'da yaşanmış bir olay şöyle ifade edilmektedir; “Budur ki Eyyübili (Ortaköy)kazasına Bozkırlı [Bozkır(belde),Ortaköy,Aksaray] nam karye sakinlerinden olup zümre-i sipahiyandan fahirü'l-akran Erdoğdu ibn-i Sübhan verdi meclis-i şer'a mahalle-i Sofular sakinlerinden Safiye bint-i Hüda verdi efendi nam hatun ihzar ve mahzarında takrir-i dava edüp bundan akdem mezbure Safiyye'nin marifetiyle helva yedi rub karındaşınamihr-i muaccel on ğuruş verip namzedim olup hala bazı kimseler ilgasiyla nikahıma rıza vermeyüp benden iba eder bi hasebi's-şer' sual olunub icra-yı şer olunmasını talep ederim dedikde ğibbe's-sual mezbur Safiye benim benim rızam yoğ iken hulüv edermiş haşa ve kella benim ilmim ve haberim yoğdur karındaşıma akçe verdiğin dahi bilmezim deyü cevap verecek müdde-i mezburun dava-ı muharrerisine muvafık beyine talep olundukda üç gün mehli şer'i verilüp mezbur Erduğdu Beyin ityan-ı beyineden aczi zahir olmağla mezbure Safiye yemin eylesin dedikde mezbur Safiye marifetim yok iken hulüv edermiş ve karındaşıma mihr-i muaccel dahi verdiğin bilmezim deyü yemin billahi'l-aliyyü'l-azim etmeğin ma hüve'l vaki bi't-taleb ketb olundu (H.10Receb 1038/M.5 Mart 1629)”²⁷ verilen örnekte Hüda verdi kızı Safiye Hatun ile Sübhanverdi oğlu Erdoğdu arasında gerçekleşen vakıada Safiye hatunun izni olmadan nikah kıyılması ile ilgili Safiye Hatunun bu durumu mahkemeye taşınması şer'iyye sicilinde kayıt altına alındığını görmekteyiz.

Evliliğe karar vermiş evlilik gerçekleştiğinde bir birleri üzerinde hakları vardır. Damat olan erkeğin kız tarafına “mehir” diye isimlendirdiğimiz bir miktar para veya eşya ödemesi gerekmektedir.²⁸

2.3. Mehir

Mehir, evlenme sırasında veya evvelinde, evlenecek erkek bireyin kız tarafına belirli bir para veya mal verme durumudur. Fakat bu uygulamanın farklı inanç ve kültürlerde olduk-

²⁵ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, ‘Türk Hukuk Tarihi’, C.2, İstanbul 1990,s.70-71.

²⁶ Aslı Sancar, ‘Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek’, İzmir 2010, s.142.

²⁷ Orhan Özdil, Mustafa Fırat Gül ve Eralp Yaşar Azap, ‘Aksaray’ın Tek Şer’iyye Sicili’ Ankara 2014, s.21a H.133.

²⁸ İlber Ortaylı, ‘Anadolu’da XVI, Yüzyılda Evlilik Üzerine Bazı Gözlemler’, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi I*, s.33-34.

ça eski bir geçmişi vardır.²⁹

İslam hukukçuların bir çoğu, mehri düzenli bir şekilde oluşum bulmuş olan evlilik akdinin yarattığı semerlerden biri olarak değerlendirmektedir. Mehir, nikah akdi sırasında netlik kazanmasa bile veya verilmeyeceği netleşse de kadın bireyin mehri alma hakkına sahiptir. Özellikle nikah esnasında verilen mehri ile ilgili şeri'ye sicillerindeki örnekte şu ifadeler geçmektedir; “*Seracân mahallesinde sâkin Teslime bint-i İsa nâm beşe’i rızâsıyla talibi olan seyîd Hüseyin bin Mehmed nâm kimesneye meclis-i şer’de akdi nikâh olunduğu iş bu mahalle kayd mezbûrenin mihr-i müeccel ve mihr-i muaccel yalnız seksan ğuruş olmakla kaydı nikâh olundu fi ğurre rebîü’l-ahir sene 1185*”³⁰ verilen örnekte Adana’da Seracan mahallesi sakinlerinden Teslime kızı İsa ile Hüseyin oğlu Mehmed’in arasında gerçekleşmiş bir nikahın akdi sırasında mehri bedelinin seksen ğuruş olduğunu beyan edildiğini görmekteyiz.

Mehir, bütünüyle kadın bireye ait olup istediği gibi kullanıp faydalanabilmektedir. Bu durumun hukuki yönü de vardır. Boşanma, yetkisini uygunsuz bir biçimde kullanan erkek bireye karşılık, kadın bireye verilen bir koruma kalkanıdır. Farklı bir izahatı da şu şekildedir. Boşanma veya kocanın ölümü ile son bulan evlilik kadının ekonomik geleceğini garanti altına alınması amaç edilmesidir.³¹

Mehir konusu, teferruatına bakıldığında çok yüksek seviyede önem arz etmektedir. Dolayısıyla mehri iki ana başlık içinde incelenebilir. Bunun birincisi peşin ödenen (muaccel) ikinci ise daha sonra ödenen (müeccel) mevzusudur. Elimizdeki kaynaklar, yani hem Osmanlı hukuku hem de İslam hukuku bahsedilen iki ana konuya açıklık getirmektedir. Bunun yanı sıra konunun daha ayrıntılı anlaşılabilmesi için şöyle ifade edilmelidir ki kocası ölmeyen kadının peşin para alması durumu (muaccel) dir. Eğer kocası ölmüş ise kadın hakkını almak için mahkemeye başvuru yapabilmektedir. Dolayısıyla bu durumda daha sonra yapılan işlem olduğundan dolayı yani mehri mahkeme durumuna gelmesi (müeccel) konusuna dahil olmaktadır. Bunu yanı sıra her zaman olduğu gibi kadın hak sahibidir. Kadın isterse hakkından feragat edebilir. Hatta bir kısmını kocasına da verebilir. Kadın “mehri” ise nakdi veya aynı şekilde alabilir.³² Bu duruma örnek olarak Osmanlı devletinde IV.Murad dönemin de Aksaray’da yaşanmış bir nikah akdi örneğinde şu ifadeler yer verilmektedir; “*Budur ki Aksaray kazasına tabi Yaprakhisar nam karye sakinlerinden Veli bin Ali meclis-i şer’de fahrü’l-akran Mahmud ağa mahzarında ikrar ve itiraf edüb benim sulbiye kızım Meryem’i merkum Mahmud Ağa’nın sulbi oğlu Halil’e Allah emri ile peygamber kavli şer’i üzere dört bin akçe mihr-i müeccel ve bin akçe muaccele ile nikah olmak üzere verdim dedikde mezbur Mahmud ağa dahi velayetim hasebiyle kabul eyledim dediği kayd şod*”³³ (H.11-20 Receb1038/M.6-15 Mart 1629)³³ verilen örnekte kadın birey kendisini hem güvence altına almış oluyordu. Kadının geçim sıkıntısı ortadan kalkmış olup ihtiyaçlarını karşılayacak durumdadır. Ayrıca para haricinde bir evin en temel ihtiyacı olan yorgan, yastık, halı, kilim, kap-kaçak gibi mutfak temel araç ve gereçler de mehri olarak alınabilirdi. Ayrıca farklı ziynet eşyaları, koyun-keçi benzeri mehri ödemeleri mevcuttur. Tabi İslam hukuku mehri mevzusunu kadın lehine kararlar verdiği için o mehri sadece verilen birey kadın alabilirdi. Ayrıca kocası,

²⁹ Aydın, “Mehir”, *DİA*, C.28, s.389-391.

³⁰ 5 Num.A.Ş.S, s.7-b/h.21.

³¹ Cin ve Akgünüz, “*Türk Hukuk Tarihi*”, s.95-96.

³² Ali Kaya, “17.Yüzyıl Bursa Şer’iye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlili”, *U.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17,S.1, s.81-107.

³³ Özdil, Gül ve Azap “*Aksaray’ın Tek Şer’iye Sicili*”, s.21b H.136.

akrabası, annesi, babası veya diğer kişiler alma hakkına sahip değildi. Harcaması da mehri alan kadın bireye aittir.³⁴

2.4. Boşanma (Talak)

Sözlükteki manası olarak serbest bırakmak, serbest kalmak, bağını çözmek ve bağını koparmak manasına gelen talâk sözcüğü bir fıkıh terimi olarak farklı bir söylem ile nikahın bozulması demektir. Genel itibariyle anlamı nikâh akdinin bozulması olarak açıklanabilir. Türkçe karşılığı boşama ya da boşanmadır.³⁵

Osmanlı Devleti'nin aile hukuku oluşumunun genel esasları itibariyle İslam Aile Hukukunun neticelerinden teşkil olunmuştur. Yani bir birinin benzerini teşkil ettiği söylenilebilir. Nitekim boşanma konusunu üç farklı şekilde incelenebilir. Bu farklı türlerden birincisi; erkek, karısını kendi hür iradesi ile karısına beyan ederek seni boşadım veya boş ol gibi beyanatta boşamasıdır. Bu durum İslam Hukukunda talak olarak kaynaklarda geçmektedir. Yani hür irade ile herhangi bir sebep sunmayarak boşanmadır.³⁶

Boşanma türlerinden bir diğeri ise hul (muhalea) dediğimiz durumdur. Sebeplerine bakıldığında, kocanın sefere çıkması ve gelmemesi, eşler arasında geçinme problemi ve bir diğeri de erkek bireyin bir yere giderek geri dönmeme durumları muhalea'ya sebep olmuştur.³⁷ Muhalea durumu, tamamen kadın ile ilgili meydana gelen bir durumdur. Kadın eşinden boşanmak için hem eşini boşamaya razı kılması hem de razı olması için ona belli başlı bir bedel ödeme durumudur. Fakat eşler ruberu olarak bir ortak anlaşmaya vararak ve bu durumu gerçekleştirirlerse buna da fıkıh terimi olarak muhalea denilmektedir.³⁸ Osmanlı devletinde Konya'da yaşanmış bir hul (muhalea) olayını örnek vermekte fayda vardır. Konya'nın Topraklı mahallesinde Ali kızı Zemine ile Hasan oğlu Abdurrahman arasında gerçekleşmiş bir hul (muhalea) olayı yani karşılıklı ve kadının eşini boşamaya ikna etme durumuna bir örnekte şöyle ifade edilir; “...beynimizde hüsnü zindegani ve musafat olmamakla zimmetimde mütekarrer olan on ğuruş mehr-i müeccelinden fariğa nafaka-i iddet-i malume ve meunet-i süknâm kendü kendi üzerime olup ve bir sim kemer kuşak ve iki ğuruş dahi kendüye bedel-i hul olmak üzere teslim idüp mezbur Abdurrahman ile muhala-isahiha-i şer'iyeye ile hul olupzevciyete ve sair hukuka müteallik amme-i deava-i ve mütalebattan her birimiz aharın zimmetini inra-ı 'amm ile ibra iskat eyledik dedikde gibbe-t tasdiki' ş-şer'i ma vaka-bi't-taleb ketb olundu (2 Safer 1149/12 Haziran 1736)”³⁹ verilen örnekte kadının eşine eşya verip boşanmak isteği anlaşılmaktadır.

Üçüncü bir diğeri tür olarak ayırma manasına gelen tefrik durumunda ise evliliğin mahkeme yoluyla sonuçlanmasıdır. Eşler den biri ve bu genellikle bu eş kadın olur mahkemeye başvurarak ve yargıçtan boşanma talep etmesi durumudur. Bir sonra ki aşama yargıç söz konusu boşanmayı kabul ederek gerekçelerini de kabul sayarak iki tarafın boşanmasına hüküm eder ve son defa isteyip istememe durumuna bakılmaksızın mahkemeyi sonlandırır.⁴⁰

³⁴ Yüksel, ‘Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları (1861-1906)’, s.9-10.

³⁵ Acar, ‘Talak’, *DİA*, C.39, s.496-500.

³⁶ Aydın, ‘Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma:Tefrik’, *Osmanlı Araştırmaları V*, s.1.

³⁷ İzzet Sak ve Alladin Aköz, ‘Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi:Muhâla (18.yy Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)’, *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.15, s.95.

³⁸ Atar, ‘Muhalea’ *DİA*, C.30, s.399-402.

³⁹ Sak ve Solak, ‘53 Num. K.Ş.S’’, s.257 H.109-1.

⁴⁰ Serhat Bal, ‘10 Numaralı Uşak Şer'iyeye Siciline Göre Uşak'ta Görülen Boşanma Davaları Hakkında Bir Değerlendirme’, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.20, s.197-198.

SONUÇ

Sonuç olarak Osmanlıda Aile hukuku üzerine bir analiz yapıldı. Ulaşılan neticeye göre Osmanlı Devleti'nde ailenin toplum yapısındaki düzeni ele alınmıştır. Ayrıca Aile'de düzenin, sağlam bir şekilde devam etmesi adına hukuki süreç hakkında bir takım verilere ulaşıldı. Bu veriler içerisinde Aile'yi oluşturan kadın ve erkeğin birbirleri üzerindeki hak, sorumluluk ve yetkilerine değinilmiştir. Osmanlı Aile hukukunun oluşmasında İslam hukukunun ileri seviyede etkisi olduğu tespit edilmiştir. Aile'nin oluşmasında birtakım etmenler mevcuttur. Bunlar kronolojik olarak evliliğe ilk adım olan nişan ve süresi, nikah, mehir ve boşanma gibi ana başlık olan konulara değinilmiştir. Aile'de hukuki sürecin başlangıç noktası, nişanlanmanın bozulmasıyla birlikte başladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sürecin başlamasına sebebiyet veren durumlar vardır. Bunlardan bir tanesi herhangi bir tarafın vefat etme durum ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. Bunların haricinde kadının hukuk açısından kendini güvence altına alma durumuna ulaşılmıştır. Kadın mehir adı altında, kendini garantiye almak için damat tarafından bazı emval ve paralar talep ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Evlilik, insanların hayatını birleştirmek adına yaptığı bir sözleşmedir. Bu sözleşmenin bozulma durumu da göz önüne alınmıştır. Bozulma talak denilen ve günümüz literatürün de boşanma durumudur. Çalışmamızda bireyler anlaşmadıkları zaman mahkemeye başvuru yaparak evlilik sözleşmelerini hukuki yollarla fesh ederek ilişkilerini sonlandırma hakları vardır.

KAYNAKÇA

5 Numaralı Adana Şer'iyye Sicili (H.1184/1185-M.1770/1771)

Attar, Fahrettin "Muhalea" *DİA*, C.30, s.399-402

----- "Nikah", *DİA*, C.33, s.112-117

Akyılmaz, Gül "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler Ansiklopedisi*, C.2 s.365-374

Aydın, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma:Tefrik", *Osmanlı Araştırmaları V*, s.1-

-----, "Mehir", *DİA*, C.28, s.389-391

-----, "İslam-Osmanlı Aile Hukuku" İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985

-----, "Sosyo-Kültürel Değişim Sürecinde Türk Ailesi", *Osmanlı Aile Hukukunun Tarihi Tekamülü*, Başbakanlık Arşiv Kurumu, Ankara, 1982

Acar, İbrahim Halil, "Talak", *DİA*, C.39, s.496-500

-----, "Nişan", *DİA*, C.33, s.152-154

Akgündüz, Ahmet, "Osmanlı Hukukun'da Şer'i Hukuk-Örf'i Hukuk İkilemi ve Yasama Organının Yetkileri", *İslami Araştırmalar*, C.XII.S.2.s.117-12

Aktan, Hamza, "Aile" *DİA* C.37 s.111-112

Bal, Serhat, "10 Numaralı Uşak Şer'iyye Siciline Göre Uşak'ta Görülen Boşanma Davaları Hakkında Bir Değerlendirme", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.20, s.197-198

Bey, Abdülaziz, "Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri", Haz:K.Arısan ve D.Arısan

- Günay, TVYY, İstanbul, 1994
- Bardakoğlu, Ali, "Hukuk", *DİA*, C.15, s.139-151
- Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet, "Türk Hukuk Tarihi", C.2, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990
- Düzdağ, M.Ertuğrul, "Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hukuku" Enderun Kitabevi, İstanbul, 1983
- Erdoğan, Mehmet, "Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü" Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2013
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Tarihinde İslamiyet ve Devlet", TİB Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2016
- Karaman, Hayreddin, "Yeni Gelişmeler Karşısında İslam Hukuku" İz Yayıncılık, İstanbul, 2011
- Kaya, Ali, "17. Yüzyıl Bursa Şer'iyeye Sicillerinin İslam Aile Hukuku Açısından Tahlihi", *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.17, S.1 s.81-107
- Koca, Kadriye Yılmaz "Osmanlı'da Kadın ve İktisat", Beyan Yayınları, İstanbul, 1998
- Koçak, Muhsin; Dalgın, Nihat ve Şahin Osman, "İslam Hukuku", Ensar Neşriyat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2013
- Ortaylı, İlber, "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* I, s.33-34
- Özbilgen, Erol, "Bütün Yönleriyle Osmanlı Adab-ı Osmaniyye" İz Yayıncılık, İstanbul, 2010
- Özdil Orhan, Gül Mustafa Fırat ve AZAP Eralp Yaşar, "Aksaray'ın Tek Şer'iyeye Sicili" Ankara 2014
- Özdemir, Rifat, "Kırşehir'de Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1880-1906)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* IX, s.101-108, İstanbul, 1989
- Sak, İzzet ve SOLAK, İbrahim, "53 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili" S.Ü Basımevi, Konya 2014
- Sak, İzzet, "Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları; Konya Örneği (18. yy Çeyreğine Ait Konya Şer'iyye Siciline Göre)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16, s.493-523
- Sak, İzzet ve Aköz, Alaaddin, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla (18. yy Konya Şer'iyeye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.15, s.95
- Sancar, Aslı, "Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek" Kaynak Yayınları, İzmir, 2010
- Ünal, Mehmet Ali, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi", Fakülte Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Isparta, 2012
- Yaman, Ahmet, "İslam Aile Hukuku" M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013
- Yaman, Ahmet ve Çalış Halit, "İslam Hukukuna Giriş" M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2014
- Yakut, Esra, "Klasik Dönem Osmanlı Aile Hukukunda Kadının Konumu", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.1 S.2 s.2
- Yüksel, Ayhan, "Tirebolu Kazası Nikah Kayıtları (1861-1906)", Kitabevi, Kadıköy, 2008